

Motion till riksdagen 2025/26:3418

av **Katarina Luhr m.fl. (MP)**

En mer hållbar metall- och mineralförsörjning

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ta fram en strategi för en hållbar mineral- och metalförsörjning med fokus på cirkularitet och resurseffektivitet, utveckling av alternativa material och världens mest hållbara gruvnäring nationellt samt säkerställa hållbara värdekedjor globalt, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att arbeta för en cirkulär ekonomi för mineral och metaller och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att främja innovation av nya material och resurseffektivitet för att minska behovet av att utvinna jungfruliga material och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Sverige ska ha världens bästa gruvnäring ur ett socialt och ekologiskt perspektiv och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att verka för att EU:s regelverk ska stimulera gruvnäringen och dess värdekedjor att konkurrera utifrån bästa möjliga prestanda när det kommer till miljö, klimat och mänskliga rättigheter och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ta fram en handlingsplan för en utvinning av mineral och metall i Sverige, i syfte att möta behoven i den gröna omställningen samtidigt som lokalsamhällets roll stärks med målsättningen att Sverige ska ha världens bästa gruvnäring ur ekologisk och social hållbarhetssynpunkt, och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ta fram en nationell strategi för att utvinna metall och mineral ur sekundära resurser som övergiven infrastruktur och avfallsdeponier och tillkännager detta för regeringen.

8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda ett produktionsstöd för återvinning av särskilt strategiska material och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur en del av de ekonomiska vinsterna från energiproduktion och gruvnäring skulle kunna återföras till de kommuner och regioner där utvinning sker, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska understödja gruvbranschens omställning till fossilfri gruvdrift senast 2035 samt till att samtliga bearbetningssteg är klimatneutrala och all energianvändning är fossilfri senast 2045, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett nationellt förbud mot utvinning ur alunskiffer och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fortsatt förbjuda brytning av uran i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inte försvaga eller ta bort det kommunala vetot när det gäller uranbrytning och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att undersökningstillstånd enligt minerallagen ska konsulteras enligt konsultationsordningen och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en utförlig utredning av gruvverksamhetens prövningsprocesser bör tillsättas i syfte att främja en tydligare, effektivare och mer förutsägbar prövningsordning där miljö och människors rättigheter värnas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att 3 och 4 kap. miljöbalken ska tillämpas även vid prövning enligt miljöbalken, fristående från de bedömningar som har gjorts i koncessionsärendet, och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det bör anges att när en verksamhet senare ska prövas enligt miljöbalken eller andra lagar ska en prövning enligt 7 kap. 28 b § MB göras oberoende av de ställningstaganden som har gjorts i koncessionsärendet och tillkännager detta för regeringen.

Hållbar tillgång till mineral och metall

Fyra fokusområden för en hållbar mineral- och metallförsörjning

Gruvnäring kommer ofrånkomligt alltid ha en betydande miljöpåverkan. Det är därför minst lika viktigt att genom att främja innovation av nya material och cirkulära affärsmodeller minska det totala behovet av ny gruvbrytning. Idag är det ofta billigare att använda nya naturresurser än återvunnet material. För att gynna en cirkulär ekonomi behöver återvunnet material bli mer konkurrenskraftigt. Fler ekonomiska styrmedel behöver utvecklas utifrån principen om att förorenaren ska betala så att kostnaden för användning av jungfruliga material, förstörelse av ekosystem och klimatbelastningen inkluderas i kostnaden för material och produkter.

Vi vill att Sverige tar fram en strategi för en hållbar mineral- och metallförsörjning. Fyra fokusområden är centrala i detta arbete:

Cirkularitet och resurseffektivitet

För att minimera behovet av jungfrulig brytning av mineral och metall så behöver de resurser som redan brutits användas så effektivt som möjligt i samhället. Elektronik behöver återanvändas och metallerna återvinnas. Produktdesign behöver möjliggöra återvinning och en cirkulär ekonomi. Många av de mineraler och metaller som vi idag behöver kan finnas tillgängligt i gammalt gruvavfall, i slagghögar och deponier och kan beroende på vilken typ av avfall och vilka ämnen det gäller utvinnas ur gruvavfallet med olika svårighetsgrad och kostnad. Metall skulle också kunna utvinnas ur gamla (och nya) deponier och ur infrastruktur som inte längre används. Kopparkablar under marken är ett sådant exempel, som skulle kunna ha stor betydelse för tillgång på koppar. Flygaska från avfallsförbränning är ett annat. Vi vill se en undersökning och kartläggning av var större mängder av metaller och mineraler som tidigare hanterats linjärt skulle kunna återfinnas och komma till återanvändning och baserat på detta ta fram en nationell strategi för hur metaller och mineraler ska kunna utvinnas från sekundära resurser.

Det är brådskande att skala upp återvinning av olika kritiska och strategiska material av flera skäl. Sveriges beroende av olika råvaror och insatsmedel utgör även en geopolitisk sårbarhet i ett allt oroligare omvärldsläge. Att skala upp återvinning av strategiska material är ett sätt att stärka svensk beredskap och motståndskraft. För att möjliggöra en snabb utbyggnad av återvinningsprocesser vill Miljöpartiet utreda och införa ett tillfälligt produktionsstöd för återvinning av särskilt strategiska material som minskar investeringsrisken för företag.

Alternativa material

För att minska samhällets sårbarhet och beroende av de länder som har vissa sällsynta jordartsmetaller, behöver utvecklingen av alternativa material främjas, såsom elbilsbatterier som inte innehåller litium. Forskning och utveckling av alternativa material till den gröna omställningen ska stimuleras.

Nya gruvor ska möta tydliga hållbarhetskrav

Den gröna omställningen innebär att en del nya gruvor kommer att behöva öppnas, medan alla kolgruvor, brunkolsdagbrott, skifferoljefält och oljeplattformar ska fasas ut och stängas ned. Svensk gruvbrytning ska bedriva ett offensivt hållbarhetsarbete och driva den internationella utvecklingen när det kommer till omställning till fossilfrihet, resurseffektivitet, miljöhänsyn samt social hållbarhet och mänskliga rättigheter. Svensk gruvnäring ska vara världens mest hållbara, ur alla aspekter, och kunna visa vägen internationellt.

”Leveling the playing field” för hållbara värdekedjor globalt

Försörjningen av metaller och mineral får aldrig vara kolonialistisk, vare sig globalt eller inom det egna landet. Vi ska verka för mänskliga rättigheter, minskad klimatpåverkan och stärkt miljö oavsett om en gruva är i Sverige eller i ett annat land. EU:s regelverk ska stimulera gruvnäringen och dess värdekedjor att konkurrera utifrån bästa möjliga prestanda när det kommer till miljö, klimat och mänskliga rättigheter.

Den gröna omställningen kräver resurser. Alltifrån järnmalm till sällsynta jordartsmetaller är kritiska för att den gröna samhällsomställningen ska bli möjlig. Sverige har en lång historia av gruvdrift och därmed såväl erfarenheter av allvarliga miljökonsekvenser och de risker för lokalsamhällen som gruvdrift medför som världsledande kunskap om hur gruvnäringens värdekedja kan bli fossilfri och om hur gruvnäringen kan arbeta bättre för miljön.

Globalt är det ett fåtal länder som har de metaller och mineral som efterfrågas till ny teknik, digitalisering och batterier till såväl våra mobiltelefoner som fordon när världen ska ställa om till fossilfrihet. Det gör att det geopolitiska trycket på Sverige ökar. För oss i Miljöpartiet är det i detta läge viktigt att Sverige står upp för den egna lokalbefolkningen, vår natur och vårt urfolk, samtidigt som vi bidrar konstruktivt till en mer hållbar tillgång till mineral och metall och minskade geopolitiska spänningar.

Tillgången till mineral och metall globalt är begränsad och varje ny gruva innebär en stor miljöpåverkan. I ljuset av behovet av att med nya tekniker ersätta fossil energi och produkter samt Europas beroende av råvaror från Kina i dagsläget, är mineral- och metallförsörjningen en fråga som måste hanteras.

Lokalsamhälle, urfolk och närmiljö

En gruvetablering har alltid en stor lokal påverkan, på lokalmiljön, kommunen, närboende och de näringar och verksamheter som redan finns på platsen. Samhällsnyttan av en gruva är vanligen främst nationell och internationell, medan lokalsamhället ofta är de som får bära en gruvans negativa sidor. Det är därför centralt att lokalsamhället involveras på ett konstruktivt sätt vid planering av gruvprojekt och att urfolks rättigheter respekteras och beaktas. Som urfolk har samerna rätt att utöva så kallat fritt informerat förhandssamtycke gällande gruvprojekt som planeras på deras traditionella marker. Det är också viktigt att samiska representanter ges tillräckliga resurser för att kunna delta på ett meningsfullt sätt i konsultationen. Samplanering och långsiktig samverkan mellan flera olika intressenter kan underlätta att hitta konstruktiva lösningar med så liten lokal negativ påverkan som möjligt, eller att i ett tidigt skede komma fram till att en plats är olämplig för gruvetablering vilket kan spara kostnader. Vi anser därför att det av många skäl är viktigt att undersökningstillstånd enligt minerallagen ska konsulteras enligt konsultationsordningen. Det är också av stor vikt att det kommunala vetot, som tillåter kommuner att säga nej till miljöfarlig verksamhet, finns kvar. Detta gäller inte minst det kommunala vetot mot uranbrytning som inte ska försvagas eller tas bort. En större del av de ekonomiska vinsterna av gruvverksamhet bör även tillfalla lokalsamhället.

Klimatmål i gruv- och mineralnäringen

Idag är gruvbolagen några av Sveriges största utsläppare av koldioxid. Om Sveriges gruvdrift på allvar ska bli en del av den gröna omställningen måste omställningen även omfatta själva gruvdriften. Gruv- och mineralnäringen har själva tagit fram klimatmål i sin färdplan inom ramen för Fossilfritt Sverige. Målen är fossilfri gruvdrift till 2035 och att samtliga bearbetningssteg är klimatneutrala och all energianvändning är fossilfri till 2045. Näringarna kommer behöva arbeta aktivt för att dessa mål nås och det är viktigt att politiken understödjer denna omställning.

Förbud mot brytning av alunskiffer och uran

Våren 2022 beslutade riksdagen att Sverige som ett av de första länderna i världen skulle förbjuda prospektering och utvinning av fossila bränslen. I samband med det skärptes också lagstiftningen för utvinning ur alunskiffer genom att bearbetningskoncession för utvinning ur alunskiffer bara får beviljas den som är lämplig att utföra sådan bearbetning och att påverkan på jord- och skogsbruk ska utredas särskilt vid tillståndsprövning.

Alunskiffer finns på flera olika platser i landet: Skåne, Västergötland, Östergötland, Närke, Öland, fjällkedjan i Sápmi och i södra Östersjön. I Närke förekommer upp till 20 meter tjocka lager av alunskiffer som finns ytligt. Brytning i alunskiffer i såväl Närke som andra områden med ytligt belägen skiffer skulle orsaka stora skador eftersom den sker i dagbrott. Brytning av alunskiffer i dagbrott skulle påverka många svenska orter, däribland Fjugesta, Latorp, Sköllersta, Sannahed och Asker i Örebro län, som återigen tvingas leva under hot om nya prospekteringar av de ytliga skifferlagren. Utöver de risker som finns för lokalbefolkningens hälsa, kommer det också att påverka Närke's hållbara matproduktion och djurhållning allvarligt – ett hårt slag mot länets självförsörjningsförmåga. Konsekvenserna blir olika i olika delar av landet, men brytning av alunskiffer ger alltid skador på natur och samhällen.

I Sverige ska människor ges förutsättningar att själva forma lokalsamhället och utveckla det lokala företagandet. Omställning kräver en rad kritiska material. Framförallt behöver politiken intensifiera arbetet med återvinning och eventuell återöppning av gamla gruvor. Den gruvnäring som Miljöpartiet vill se utvecklas i Sverige ska möjliggöra framtidens teknik – inte gårdagens. Och de måste leva upp till höga miljökrav, inte tvingas fram på bekostnad av både närmiljö och lokalsamhällets utveckling.

Förekomsterna av alunskiffer är väl kända och de är väl avgränsade. På några platser har utvinning i alunskiffer skett historiskt. I Kvarntorp utanför Kumla i Örebro län utvanns olja ur skiffern och i Ranstad i Västra Götaland utvanns uran. Brytningen av uran orsakar skador på människor och natur. När uranmalm bryts frigörs radioaktiva gaser och radioaktivt damm. Radioaktiva sönderfallsprodukter blir också kvar i gruvavfallet och riskerar att läcka ut. Uranbrytning är sedan 2018 förbjudet i Sverige och det är ansvarslöst att igen öppna upp för uranbrytning i Sverige. Utvinningen har, trots liten omfattning, orsakat miljöproblem. Så även bristfälliga åtgärder för stängning och återställning. Det är så klart inte bara Örebro och Västra Götaland som behöver skyddas från brytning av och utvinning ur alunskiffer. Det gäller även Skåne, Jämtland, Östergötland, Öland, Sápmis fjällkedjor och Östersjön. Det krävs ett nationellt förbud mot att bryta alunskiffer. Brytning av uran måste förbli förbjudet. Det kommunala vetot mot uranbrytning ska kvarstå.

Koncessionsprövning och tillståndsprövning av gruvor

Globalt är det ett fåtal länder som har de metaller och mineral som efterfrågas till ny teknik, digitalisering och batterier till såväl våra mobiltelefoner som fordon när världen ska ställa om till fossilfrihet. Det gör att det geopolitiska trycket på Sverige ökar. För oss i Miljöpartiet är det i detta läge viktigt att Sverige står upp för den egna lokalbefolkningen, vår natur och vårt urfolk, samtidigt som vi bidrar konstruktivt till en mer hållbar tillgång till, och användning av, mineral och metall. Dessa frågor blir än mer aktuella när nya gruvprojekt tilldelas strategisk status enligt EU:s nya lagstiftning om strategiska och kritiska råvaror (CRMA). Syftet med CRMA är att påskynda brytning av mineraler och metaller som anses centrala för energiomställningen. En gruva som ges strategisk status får ett snabbspår där alla tillståndprocesser måste vara klara inom 27 månader. Både Per Geijer-gruvan och Nunasvaara-gruvan som beviljats strategisk status har mött starka protester från berörda samer på grund av riskerna för omfattande negativ påverkan på renskötseln och känslig natur. Riskerna är överhängande att samiska intressen körs över när tillståndprocesserna ska snabbas på. En snabbare tillståndprocess får inte innebära att lokalbefolkningen kan köras över och inte hinna konsulteras eller yttra sig.

När frågan om en effektivare och mer förutsägbar prövningsordning tidigare utretts, bl.a. inom ramen för Naturvårdsverkets rapport Förhållandet mellan minerallagen och miljöbalken, regeringsuppdraget Förslag till strategi för hantering av gruvavfall samt i SOU 2022:56 En tryggad försörjning av metaller och mineral, har experter och utredare förordat att prövningen enligt 3 och 4 kap. miljöbalken i sin helhet utmönstras ur minerallagen och överförs till miljöbalksprövningen. I den utredning som låg till grund för propositionen (2023/24:126) hindrades dock utredaren explicit i uppdraget från att lägga fram en sådan lösning: ”Uppdraget innefattar inte att utreda och lämna förslag på författningsändringar som gäller prövningen enligt 3 och 4 kap. miljöbalken i övrigt vid ansökan enligt minerallagen” (Ds 2023:5 s. 13). Miljöpartiet menar att det är mycket problematiskt att utredningsuppdraget utformades så snävt.

En utförlig utredning av gruvverksamhetens prövningsprocesser bör tillsättas i syfte att främja en tydligare, effektivare och mer förutsägbar prövningsordning där miljö och människors rättigheter värnas.

I 3 och 4 kap. miljöbalken finns bestämmelser kring riksintressen. Natura 2000-områden, som regleras bl.a. i 4 kap. 8 §, är i sin helhet av riksintresse enligt 4 kap. 1 §. Miljöpartiet anser att det är problematiskt att regeringen brutit upp riksintesssprövningen och fört över endast en del av den till prövningen enligt miljöbalken.

De ändringar regeringen gjort på området bidrar inte till en tydligare, effektivare och mer förutsägbar prövningsordning. Istället har förändringarna lett till nya moment av rättsosäkerhet. En otydlighet kring hur de olika prövningarna ska förhålla sig till varandra har skapats.

Till följd av de ändringar som den nuvarande regeringen gjort är det inte osannolikt att Sverige i närtid står inför en situation där det svenska regelverket upplevs som oförutsägbart eftersom det inte är förenligt med EU-rätten. Detta kan förmodas leda till att Sverige uppfattas som ett mindre attraktivt gruvland samt leda till längre prövningsprocesser genom att regelverket tappar i legitimitet vilket lär orsaka fler överklaganden.

Miljöpartiet anser att 3 och 4 kap. miljöbalken ska tillämpas även vid prövning enligt miljöbalken, fristående från de bedömningar som har gjorts i koncessionsärendet för att prövningen ska leva upp till EU-rättens krav, även när bedömningsunderlagen är helt överlappande. Lagrådet har föreslagit att det bör anges att när en verksamhet senare ska

prövas enligt miljöbalken eller andra lagar ska en prövning enligt 7 kap. 28 b § MB göras oberoende av de ställningstaganden som har gjorts i koncessionsärendet, vilket vi i Miljöpartiet ställer oss bakom.

Katarina Luhr (MP)

Linus Lakso (MP)

Emma Nohrén (MP)

Jan Riise (MP)